

Révay Edit

Az újrainduló szerzetesrendek társadalmi megformálódása és intézményesülése

Témamegjelölés

1989. augusztus 30-án kihirdették az 1989/17. számú törvényerejű rendeletet, amely újra lehetővé tette a szerzetesrendek működését hazánkban.

A szerzetesrendek politikai rendszerváltást követő bekapcsolódása a társadalom életébe egy sor – a társadalom és a társadalomtudományok számára is – releváns kérdés felvetésére ösztönöz. Noha a szerzetesrendek társadalmi megformálódásának és integrációjának kérdése itt két fő ok miatt kerül érdeklődésünk homlokterébe.

Egyfelől a rendszerváltást követően újrainduló, a társadalomban helyüket és szerepüket kereső szerzetesrendek jelenléte és tevékenysége különböző reakciókat váltott ki a társadalomban.

Másfelől mind a hazai, mind a külföldi empirikus és elméleti szakirodalomban gyakorlatilag hiába keresünk kifejezetten a szerzetesrendekre vonatkozó szociológiai irodalmat.

Jelen tanulmány egy most kezdődő kutatás kiinduló téziseinek rövid összefoglalása.

Előzmények

Max Weber vallásszociológiájáig kell visszanyúlnunk ahhoz, hogy konkrétan a szerzetesrendekről, mint társadalmi csoportokról szociológiai értelmezést találjunk. A szerzetesség társadalmi jelenséggé váló vizsgálatához Max Weber elméleti alapvetése mellett igazából nem sok támpontra lelhetünk. A szerzetességről szóló külföldi és hazai munkák leginkább teológiai, kultúrtörténeti, illetve rendtörténeti megközelítésűek. Ez egyben azt is jelenti, hogy hiányoznak a társadalomtudományok, különösen a szociológia számára a szerzetességet megragadhatóvá tevő, megfelelően értelmezhető fogalmi meghatározások.

Mindebből adódik, hogy noha a rendszerváltást követően (újra)induló rendek társadalmi megformálódása és intézményesülése a dolgozat szorosán vett témája, mégsem kerülhet meg sem a szociológiai fogalmi apparátus kialakításában való részvétel, sem a főbb trendeket felvázoló történeti áttekintés.

A dolgozatban az elsődleges kérdések között olyan, egészen alapvetőekre is választ kell keresnünk, hogy: Mi is az a szerzetesség? Milyen motivációk alapján választják a szerzetesek ezt az életformát? Mennyiben jelent ma érvényesülési, felemelkedési lehetőséget? Mennyire fontos szempont a szerzetesi élet vállalásában a rendek nyújtotta létbiztonság? Mennyiben és miben lehet a szerzetességet a társadalomnak és az egyháznak sajátos ellentársadalmaként értelmezni? A társadalomban és az egyházban milyen profán és szakrális funkciókat töltenek be a szerzetesrendek? Mennyiben feladatuk a szerzetesrendeknek, hogy az állam által fel nem vállalt társadalmi szükségleteket kielégítsék? Mennyire adnak választ a társadalmi igényekre? Milyen – a létüket

és működésüket meghatározó – külső és belső feszültségekkel kell a rendeknek szembenézniük?

A kérdések, kérdéscsoportok, illetve a hipotézisek nagyjából három szociológiai dimenzió mentén rendeződnek.

Tézisek

1. dimenzió: A szerzetesség mint közösség

Legelső lépésként legalább munkadefiníció szintjén meg kell határoznunk, hogy kik a szerzetesek, mi a szerzetesség.

Filozófiai típusú megközelítés:

A szerzetesek olyan férfiak és nők, akik valamilyen belső indíttatásra tökéletességre törekszenek, ennek az eszménynek az elérését minden másnál fontosabbnak tartják, ezért áldozatok vállalására, önmegtagadás gyakorlására készek, eszményeik megvalósulása érdekében sajátos, a társadalomban megszokottól eltérő életmód vállalásával, a társadalom részeként, de azon belül sajátos csoportot alkotva teremtik meg céljaik elérésének feltételeit.

Szociológiai típusú megközelítés:

Max Weber meghatározása szerint a szerzetesek olyan férfiak és nők, akik egyedül, vagy közösségben élnek, nem házasodnak, ennél fogva a családi kötelekektől mentesek és a politikai vagy más erővel szemben közömbösek. Weber úgy látta, hogy a szerzetesség az intézmény karizmatikus időszakában gazdaságellenes és aszketikus, amelyben a szerzetes éppúgy ellentípusa a kapzsi polgárnak, mint amennyire a hivalkodó gazdagságát élvező feudális úrnak.

Weber a rendeket, mint vallási szervezeteket a profán szervezetekkel egybevetve az igazgatás, a szervezeten belül megvalósuló uralom aspektusából vizsgálja. Az egyes rendek fejlődéstörténetéből úgy tűnik, hogy a weberi uralom- és szervezetszociológiában az intézmények kialakulásának, intézményesülésének, a renden belül kialakuló alá-, fölé-, mellérendeltségi viszonyok, azaz a hierarchia kialakulásának és az intézményi fejlődésnek törvényszerűségei a szerzetesrendek mint intézmények működésében is felismerhetőek és a profán intézményekben zajló folyamatokkal sok hasonlóságot mutatnak.

Történelmi típusú megközelítés:

A történelem során egymás után és egymás mellett alakultak az egymástól néha gyökeresen, máskor csak árnyalatokban különböző szerzetesrendek. A már létező rendek társadalomban betöltött funkciói nem feltétlenül váltak időszerűtlenné az új rendek megalakulásával. Az új rendek alapításának egyik oka, hogy a társadalmi igények egyre nőttek és differenciálódtak, s a meglévő rendek már nem voltak képesek a sokrétű és egyre gyarapodó feladatok ellátására. A társadalmi igények fokozódása és differenciálódása okán a tradíciókkal rendelkező és az új alapítású rendek között is megindult a feladatok mentén történő differenciálódás is, amely szükségszerűen magával hozta a rendek élettér, belső struktúra, az önprezentáció és a társadalmi integráció

szintjén történő differenciálódását is. Ugyanazon társadalmi szükségleteket felismerő rendek néha nagyon eltérő módon és más keretek között éltek/élnek és dolgoztak/dolgoznak. A rendek különbözőségüket és a „világtól való elkülönülésüket” a különböző történeti korokban különböző mértékben juttatták kifejezésre. A kolostorok helyének, a ruházatnak, a tevékenységnek megválasztása mind-mind ennek szolgálatában állt és áll ma is.

Politológiai típusú megközelítés:

Max Weber definíciójában a szerzetesek lényeges tulajdonságaként kiemeli a politikai és más erőkkel szembeni közömbösségüket, gazdaságellenességüket, aszketizmusukat és ellentípus szerepüket. A szerzetességnek a mindenkori politikai hatalom szemszögéből legfontosabb jellemzőit három meghatározásba sűrítve a rendeket, mint az uralkodó hatalmi rendtől függetlenül létező és működő társadalmi formációt, mint a politikai és más erőkkel szemben közömbös társadalmi formációt, és mint az uralkodó hatalmi renddel szemben kontraszttársadalomként működő társadalmi formációt értelmezhetjük. Az uralkodó hatalmi rendtől független működés egyszerre jelenthet gazdasági, politikai, hatalmi autonómiát, melynek megvalósulása koronként, társadalmi berendezkedésenként nagyon különböző lehet.

A szerzetesrendek, mint intézmények társadalmi integrációjának kérdése

A magyar társadalom életében kezdetektől résztvettek a szerzetesek. A rendek rendkívül szerteágazó, főként társadalmi igényeket kielégítő tevékenységet folytattak. Fennállásuk során több ízben éltek át a virágzások és a krízisek időszakait. A rendek 1950-es feloszlata abszolút radikálisan zajlott, csupán a négy tanító rendet (bencések, ferencesek, piaristák, iskolanővérek) engedték tovább működni. Tevékenységüket azonban a meghagyott rendek is csak meglehetősen korlátozott mértékben és rendkívül erős állami ellenőrzés mellett végezheték. A rendszerváltást követő újraindulás számos dilemma elé állította az újrakezdőket.

1. tézis: A rendek társadalmi integrációját és fennmaradását jelentős mértékben meghatározza, hogy milyen társadalmi funkciókat vállalnak fel. Ez azonban jórészt annak függvénye, hogy újraindulásukkor valóban a gyökerekhez, vagy csak a feloszlátás előtti állapotokhoz nyúlnak vissza, és az akkori állapotokat változtatás nélkül akarják visszarendezni.

Elsősorban az élettérrel (1) a feladatokkal (2) és az önprezentációval (3) kapcsolatos kérdések körébe tartozik a rendek társadalmi beágyazódásának problémája.

Élettér

Noha a nyugati szerzetesség elkülönülése sohasem volt igazi kivonulás a társadalomból, mégis egyfajta visszavonultság jellemezte. A klasszikus rendek – mint például a bencések, ferencesek – esetében nem volt kérdéses, hogy az életteret a kolostor falai határolják le. Az újabb alapítású rendek közül pedig jónéhány már nem is épített kolostort, mert tevékenységében akadályozta volna, ha életterét látványosan elkülöní-

ti. Az új feladatvállalás kapcsán, de attól függetlenül is a rendek rákényszerülnek arra, hogy időről időre átgondolják, vajon a meglévő keretek mennyire segítik őket feladataik teljesítésében. A rendszerváltást követően újraindult rendek számára az élettér megválasztásakor e szemponthoz társult a rendalapító célkitűzéseinek, és ugyanakkor a kor igényeinek megfelelni akarás és részben a feloszlítás előtti életforma iránti „nosztalgia”. (Könnyen meglehet, hogy ez a „nosztalgia” nem nosztalgia, hanem a kontinuitás megteremtéséhez szükségesnek tartott lépés.)

Feladatok

Vélhetően a feladatvállalás az egész társadalmi integráció kulcskérdése. Nemcsak az élettér, hanem az önprezentáció megválasztásában is meghatározó szerepe van. A feladatok differenciálódása során az évszázadok alatt kialakultak a klasszikusnak számító főbb csapások, melyek az oktatás, betegápolás, tudományművelés, illetve a lelkipásztori szolgálat területe köré csoportosítják a társadalom részéről elvártak vélt feladatokat.

Önprezentáció

Itt elsősorban a társadalom felé való egyéni és közösségi önmegjelenítés kérdése vetődik fel. Hasonlóan az élettér vagy a feladatkör megválasztásának problémájához, itt is annak kérdése áll a dilemmák háttérében, hogy miként lehet a legtermészetesebben integrálódni a társadalomba úgy, hogy egyszerre teremthető meg az integráció, autonómia és az elkülönülés lehetősége. Az élettér, feladat és az önprezentáció megválasztása a „társadalomhoz való közelség” sajátos, nonverbális kifejezése. A rendek önprezentációjának intézményesült jele, jelrendszere a habitus, azaz az adott rendre jellemző szerzetesi ruha, mely mint nonverbális kommunikációs eszköz üzenetet hordoz a szerzetesközösség és a külvilág felé is. Ez a habitus által közvetített üzenet a renden belül éppen az elhivatottság és az összetartozás, a külvilág felé az elhivatottság és a bizonyos fokú elkülönülési igény üzenetét hordozza. Sarkosan fogalmazva a dilemma lényege, hogy ma még kevésbé dönthető el, hogy a magyar társadalomban mennyire igaz az, hogy ha van habitus, akkor az távolságot tart a kívülállókkal szemben, ha pedig nincs, vagy van, de nem eléggé nyilvánvaló, akkor az elhivatottság vállalásának külső jele vesz el.

A szerzetesrendek mint intézmények rekrutációjának kérdése

2. tézis: Az újraindult szerzetesrendekben kisebb-nagyobb mértékben jelentkeznek a rend utánpótlásával, fennmaradásával kapcsolatos aggodalmak, melyek a rendeket különböző rekrutációs stratégiák kidolgozására, illetve választására készítik. A rend elhalásától való félelem valószínűleg azokban a rendekben jelentősebb, amelyek erősen előregedtek, nagyon kislétszámúak és csekély társadalmi érdeklődésre tarthatnak számot.

A rendek sikerességének egyik fokmérőjeként is szokás értelmezni a rendbe jelentkezők számát. A rendek továbbélése szempontjából legalább annyira fontos a rendbe lépők személyes adottságainak az adott rend profiljához, sajátosságaihoz illeszkedé-

se, mint az, hogy hány fiatalra lehet támaszkodnia a rendnek. Valójában a „mennyiség” és a „minőség” preferenciák rendezése határozza meg, hogy melyik rend milyen rekrutációs stratégiát választ. Egyelőre három főbb stratégia körvonalazódik, melyek a kockázatkedvelő magartartástól az „óvatos duhajon” át a kockázatkerülőig terjednek. A rekrutáció kapcsán vetődik fel, hogy vajon milyen motivációk alapján kérik a jelentkezők felvételüket. Továbbá, hogy mennyiben jelent társadalmi felemelkedést a rendbe lépés. Évszázadokon át az alacsonyabb társadalmi rétegek számára szinte az egyetlen felemelkedési lehetőséget az egyházi rend, azaz a papság vagy szerzetesség hivatása jelentette. Korunkban, a négy évtizedes egyházüldözés, szerzetes-szétszóratás utáni újrakezdés évtizedében az egyház egésze és a szerzetesrendek nem a feloszlítás előtti alapokról indultak, társadalmi presztízsük más, mint egy hatalmi egyházé, most maguk is keresik, miként fogalmazhatják meg önmagukat, miként találhatják meg helyüket a jelen gyorsan átalakuló társadalmában. A szerzetesi vagy a papi hivatás társadalmi felemelkedést szolgáló volta tehát korunkban legalábbis kérdésessé vált és vizsgálatra szorul.

A szerzetesrendek, mint intézmények tagokkal való konfliktusainak okai

3. tézis: A rendekbe jelentkező fiatalok körében általánosan jellemző a szerzetes-életről alkotott irreális elképzelés. A rendekből történő kilépés oka főként a realitással szembesülés, a kislétszámú és előregedő közösségek kevésbé vonzó voltában, leginkább a rendeken belüli kommunikációs és generációs problémákban keresendő.

A szerzetesrendekben jelentkező konfliktusok okai között egyszerre, egymás mellett található meg az általános okok és a történelmi szituációból fakadó, speciális okok. Ilyen általános, okként említhető a közösségen belüli generációs probléma, a belépési motiváció, a vezetés, a belső kommunikáció elégtelensége. Ezen okok megjelenési formái azonban sohasem függetlenek az adott történelmi kortól. A rendszerváltás után újraindult rendek speciális konfliktus okai részben a rendek feloszlítása és az egyház társadalmi életből való kiszorítása előtti évszázados hagyomány, részben pedig az azt követő egyházüldözés időszakából való.

Fiatalok és idősek körében egyaránt a közösségi konfliktusok hátterében sejthető a valóságidegen egyházkép, generációs probléma, az intézményen belüli kommunikáció elégtelensége. Valószínűleg másként valóságidegen az egyházképük, hiszen az idősek egyházképét a világi hatalommal bíró egyház évszázados hagyománya, a fiatalokét pedig jórészt a totalitáriánus állam egyházzellenes propagandája formálta. A generációs problémák feltehetően súlyosabbak, mint a nagyjából egymást követő generációk esetében lenne, hiszen itt több nemzedéknyi távolság van a belépők és az idős rendtagok között. Az óriási generációs különbségek szükségszerűen magukkal hozzák a belső kommunikáció nehézségeit.

A szerzetesrendek, mint intézmények társadalommal való konfliktusának okai

4. tézis: A rendek kifelé történő önprezentációja, a bizonyos fokú elkülönülés és annak megjelenítése, a társadalomban élő valóságidegen egyházkép, a rendek társada-

lommal való kommunikációjának elégtelensége vagy éppen hiánya sejthető a rendek társadalommal szembeni nyílt vagy burkolt konfliktusainak hátterében.

Alighanem a rendek külvilággal szembeni kommunikációs készségének milyenségét tekinthetjük a szerzetesrendek és a társadalom közt zajló társadalmi konfliktusok kulcsának. Noha fontos a közösség mi-tudatának kialakítása és fenntartása szempontjából a külvilágtól, a másoktól való kisebb-nagyobb mértékű, de határozott elhatárolódás, ugyanakkor ez akadály is lehet a közösség és a külvilág közötti kommunikációnak. Ugyanezzel a problémával küzd az egyház egésze a társadalommal folytatott párbeszéd, végsősoron az egész társadalmi jelenlét kapcsán. A szerzetesrendek is az egyház részeként szenvedik el a kommunikációs problémákat és ugyancsak az egyház részeként küzdenek meg azokkal. Az egyház a társadalommal való érintkezésben egyre inkább él a prédikáció mint ősi egyházi kommunikációs csatorna mellett a tömegkommunikáció adta lehetőségekkel. A médiákat felhasználva olyanok megszólítására is lehetősége nyílik, akiket egyébként másként nem tudna elérni. Ugyannakkor az egyház által használt kommunikációs eszközök – a nyelv, szimbólumrendszer – időnként túl egyházasak, csak viszonylag szűk kör számára érthetők, ezért alkalmatlanok a más nyelvet beszélőkkel való kommunikálásra.

2. dimenzió: A szerzetesség mint kontraszttársadalom

A szerzetesség, mint az egyház része

5. tézis: A rendekben a hierarchikus egyház részeként, de azzal szemben való ön-meghatározás és a tudatos egyházkritika vállalása az alapítók idejében és a rendeken belüli krízisekből történő kilábalás időszakában erőteljesebb kellett, hogy legyen mint egyébként. Ezzel szemben úgy tűnik, hogy most az újrainduláskor a szerzetesekben nem igazán tudatosul, hogy a szerzetesség egyik feladata az egyházon belüli egyházkritikai, kontraszttársadalmi funkció felvállalása.

A szerzetesrendek egyházon belüli helye valahol a klérus és a világi hívek közé tehető, de nem alkot harmadik állapotot, tagjai a másik kettőből kerülnek ki. Ha azt mondhatjuk, hogy a társadalomban az egyház ellentársadalomként működik, a szerzetesrendek még radikálisabban töltik be ezt a funkciót, s nem csak a társadalom, hanem az egyház ellentársadalmaként is. Az egyház, amint megerősödött, megnőtt és strukturálódott, egyre inkább elidegenedett az egyéntől és a társadalom problémáitól, egyre inkább veszített ellentársadalmi funkciójából, megmerevedett s nem volt már igazán alkalmas új funkciók felvételére. A szerzetességre hárult, hogy felvállalja és betöltse mindazt a funkciót, amitől a társadalom elzárkózott, s az egyház már nem volt képes betölteni. A szerzetesség erős társadalom- és egyházkritikája a társadalmi hierarchia meglétére irányul. Ha lehet, az egyházban még erősebben kritizálja. Maguk a rendek noha az idők folyamán nem kerülhették el a strukturálódást és a hierarchia megjelenését, azért alapvetően megőrizték egalitáriánus jellegüket, melyet az erős demokratikus belrendszer őrzésével tudják biztosítani. A szerzetesrendek az egyházon belül nem izolált közösségek, az egyes rendek között többé-kevésbé szoros, elsősorban az együttműködésre és a közös érdekképviseletre irányuló kapcsolat van.

A szerzetesrendek az egyházban nemcsak a belső kritikus szerepét töltik be, hanem gyakran a belső megújulás elindító is. Közösségi voltukkal pedig az egyházban is terjedő individualizmus ellen hatnak.

A szerzetesrendek egyházzal szembeni radikális ellentársadalmi funkcióját a rendszerváltás utáni újraindulás háttérbe szorította. Az, hogy a magyar társadalomban van múltja a szerzetességnek, az újrainduláskor bizonyos legitimációs kérdéseket szükségtelemmé, vagy legalábbis elodázhatóvá tett. Ezek közé sorolható a szerzetesség kontrasztársadalmi funkciója – ami, ha más megfogalmazásban is, de bizonyosan eddig is felvetődött az egyes rendek útkeresése kapcsán –, azonban csak később, a rendek megszilárdulását követően várható ennek tudatosulása.

A szerzetesség, mint a társadalom része

6. tézis: A szerzetesség továbbra sem jelent a társadalomból való kivonulást, vagy lázadást. A rendek társadalmi beágyazódásukat leginkább a problémaérzékenységgel és a társadalom által igényelt funkciók felvállalásával érik el.

A szerzetesrendek megjelenésüktől fogva a társadalom ellentársadalmát alkotják. Társadalomkritikájuk sajátos formája a társadalom minden rétegéből vonzott és vonz követőket, akik az ilyen-olyan okból rossznak ítélt társadalomból egy többé-kevésbé tökéletes, de legalábbis igazságos, demokratikus, az egyénre is odafigyelő és jól kontrollálható világba vonultak, vonulnak. Mi lenne elkülönülésük, talán lázadás, kivonulás a társadalomból? Egyik sem. Elkülönülésük csupán fizikai jellegű és – különösen korunkban – korántsem törvényszerű. A szerzetesség intézménye sokkal inkább tekinthető alternatív társadalomszerveződési módnak és gyakorlatnak, semmint a társadalomból kivonuló és különállását látványosan hirdető lázadásnak. Alternatív, mert önkéntes, választható, és számos formája létezik. Sajátos társadalmi formáció és szerveződési mód, mert egyszerre hierarchikus és mégis demokratikus, nem rétegspecifikus és sajátosan integrál a társadalomba. A mindenkori rendek megjelenése, feladatvállalása mindig a kor igényeire és kihívásaira való válaszadás. A szükség felismeréséhez és a kielégítését felvállaló intézmény megfelelő társadalmi megjelenítéséhez nélkülözhetetlen a társadalmi érzékenység és a megfelelő társadalomismeret, melyre a társadalomból kivonulva nem lehetne szert tenni. Ez egyben azt is jelenti, hogy a rendek, ha fizikailag bizonyos fokig el is különülnek, nem tehetik meg, hogy elkülönülésük tényleges kivonulás, elzárkózás legyen, már csak azért sem, mert a társadalom igényli jelenlétüket és bizonyos területeken való tevékenységüket.

A funkció, a funkciómegosztás és funkcionális differenciálódás

7. tézis: A szerzetesrendek sokfélesége mögött a funkcionális differenciálódás, a speciális feladatokra szerveződés „kényszere” húzódik meg. Az újrakezdés korszaka minden rend számára feladatként hozza a társadalmi szerepvállalás és az adott szerzet sajátosságainak összehangolását, a rend profán és szakrális funkciói helyes arányának

megteremtését, melynek tétje, hogy a szerzet fennmarad vagy elhal, visszatér az eredeti fegyelemhez vagy teret enged a fegyelem lazulásának, visszatér az alapcélokhoz vagy csak a társadalmi igényekre figyel és elvilágiasodik, megújul vagy megmerevedett állapotban konzerválódik.

A társadalmi feladatvállalás felveti annak kérdését, hogy a rend funkciója, funkciómegosztása és a funkcionális differenciálódás mit jelent az egyén, az egyház, a közvetlen társadalmi környezet, a társadalmi rendszer egésze, és az egyes alrendszerek számára. A szerzetben az egyén számára a funkció, funkciómegosztás egyfelől a renden belüli, másfelől a rend külső funkciójaként, funkciómegosztásaként jelentkezik. Az egyház számára a szerzetesrendek mint az egyház kontraszttársadalma, egyházkritikájukkal az egyház belső megújulásának katalizátorai és ebben a minőségükben – különösen az egyház világi hatalommal történő összefonódása idején – némileg megosztják az egyházi közvéleményt. Ugyanakkor a szerzetesrendek amikor a társadalmi elvárásoknak megfelelő társadalmi szükségleteket elégítenek ki, végsősoron az egész egyházat képviselik. A közvetlen társadalmi környezet számára nem fontos sem az egyén szerzetben belüli, sem a szerzet egyházon belüli funkciója, vagy az ott érvényesülő funkciómegosztás. A közvetlen társadalmi környezet számára a szerzetek léte és működése csak annyira érdekes, amennyire a rendek részt vesznek a közvetlen társadalmi környezet elvárásainak kielégítésében. Nagy vonalakban ugyanez érvényes a társadalmi rendszer egésze és az egyes alrendszerek esetében is. Egyaránt igaznak vélhető, hogy mind a közvetlen társadalmi környezet, mind a társadalmi rendszer egésze, mind az egyes alrendszerek számára érdektelen, hogy milyen rend, melyik tagja látja el a feladatokat. A renden belüli funkció, funkciómegosztás a közösség feladatainak tevékenységi körökbe sorolását, az egyén és a rendtársak személyes feladatának kijelölését jelenti. Az egyes tagok renden belüli feladata társaikhoz és a külvilághoz való viszonyát is meghatározza. Az egyes tagok számára a rendek funkcionális differenciálódása azon a szinten válik meghatározóvá, hogy a szerzeteséletre vállalkozó a személyes adottságainak leginkább megfelelő rendbe lép. A rendek funkcionális differenciálódása – mint arra már korábban utaltunk – a feladatvállalás mentén létrejövő specializálódáshoz, a rendek sokféleségéhez vezet. A társadalmi szükségletek minden korban létrehívják az adott korra jellemző szerzetesrendeket. Az újonnan induló rendek megalakulásukkal egyszerre idézik elő, illetve fokozzák a legitimációs törekvést saját magukban és a már meglévő rendekben. Ebben a legitimitásért folytatott küzdelemben szinte törvényszerű, hogy versengés alakul ki a rendek között. Minden korban az általánosan uralkodó társadalmi szemlélet alapján annak a rendnek a legitimitása biztosabb, amelyik a társadalom számára kézzelfoghatóan hasznos tevékenységet folytat. A rend sikerességének, időszerűségének egyik mindenkori fokmérője az utánpótlás. A rendek közötti versengés is az utánpótlás és a feladatok színterén zajlik leginkább. Éppen a legitimációs válságok idején fogalmazódnak meg leghatározottabban az egyes rendekben a társadalmi szerepükkel kapcsolatos követelmények és mindaz, ami azzal ellentétes. Mindaz, ami a szerzetek eredendő sajátosságaival és társadalmi szerepével ellentétes a szerzetek elhalásához, illetve elvilágiasodásához vagy a szerzetek megújulásához vezet.

3. dimenzió: Társadalmi-kulturális változás és a szerzetesrendek

A vallásüldözés túlélése

8. tézis: A feloszlítás után, a túlélés érdekében a szerzetesrendek egy része megváltozott keretek között, illegálisan tovább működött. A rejtett működésnek számos formája létezett, melyek mögött különböző túlélési stratégiák sejtethők, melyek ma is kihatnak a rendek életére. Feltételezésem szerint összefüggés van az újraindulást követő rekrutációs stratégia és az üldöztetés idején választott túlélési stratégia között, nevezetesen azok a rendek, amelyek az egyházüldözés idején nagy kockázatot vállaltak a rend illegális újoncözása és túlélése érdekében, a rendszerváltást követően is a nagyobb kockázattal járó újraindulást vállalták. Másképp közelítve: az egyházüldözés idején leginkább óvatosak lettek az újrainduláskor is a leginkább kockázatkerülők.

A szerzetesrendek 1950-ben történt feloszlítása minden rendet készületlenül és nagyjából egyszerre ért. Ez a kívülről jövő beavatkozás minden rend életében mesterségesen idézett elő krízishelyzetet. A rendek életében jelentkező krízisek és a megújulás háttérben egyszerre állhatnak külső és belső történések is. Amikor a krízis, majd a megújulás külső inger hatására indul el, akkor a kezdő lökést rendszerint valamilyen társadalmi igény adja meg. A háttérben meghúzódó döntésmechanismusok két alapeset valamelyikének bekövetkezését eredményezik, miszerint vagy felismerik a rendek a kihívást vagy nem. Ezen alapesetek közül az utóbbi gyakorlatilag elzárja a rendeket attól, hogy időben és racionálisan dönthessenek sorsukról. Az első alapesetben azonban ismét kétféle alapdöntés lehetséges, vagy nem veszik figyelembe sem a társadalmi igényeket, sem a belső megújulási törekvéseket, vagy az igényekre figyelve készek a megújulásra. A rendek feloszlítása utáni évtizedekben a rejtett továbbéléshez a fentiekén túl jelentős mértékű kockázatvállalásra volt szükség. A rendekben a megváltozott helyzetben alkalmazható új túlélési stratégiákat kellett kidolgozni. Ezek a stratégiák tükrözik a rendek döntéseit meghatározó kockázatvállalási hajlandóságot. A rendszerváltás után nyilvánosság elé került dokumentumok, visszaemlékezések alapján négy főbb túlélési stratégia körvonalazódik. Ezek a leginkább kockázatvállalótól a kockázatkerülő magatartásig haladva rendre a következők: a fiatal szerzetes növendékek külföldre juttatása és/vagy az illegális együttlakás (kockázatkedvelő), laza kapcsolatfenntartás (óvatos duhaj), a teljes szétszórás vállalása mindenféle illegális kapcsolattartás nélkül (kockázatkerülő).

Részvétel a rendszerváltás utáni társadalmi rekonstrukcióban

9. tézis: Az újrainduló rendeknek a társadalom rendszerváltás utáni rekonstrukciójában való részvétele a társadalom életének az állam által legkevésbé felvállalt területein valósul meg. Ez a részvétel a tradíciókból és a kínálkozó lehetőségekből indul ki, s inkább vélt, mint ismert társadalmi igényekre adott válasz. A társadalmi szerepvállalást nehezíti, hogy a társadalomban továbbélnek, újratermelődnék az egyházzal, szerzetesrendekkel, azok társadalmi szerepével kapcsolatos előítéletek.

A rendszerváltást követő társadalmi rekonstrukció egyik fő sajátossága, hogy a társadalmi szereplőknek először újra kellett fogalmazniuk önmagukat, a társadalomban betöltött helyüket, szerepüket. Az egyházat, de különösen a szerzetesrendeket az uralmon lévők több mint négy évtizeden át, ugyan különböző intenzitással, de teljesesen kirekesztették a társadalom életéből. A kirekesztés mellett a tudatos egyházellenes propaganda hatására az egyház rengeteget veszített presztízséből. Az újrainduláskor az egyháznak és azon belül a szerzetességnek szem előtt kellett tartania egyrészt a háború előtti társadalmi szerepét és megítélését, másrészt a közelmúlt mellőzöttségét, presztízsvesztését, előítéleteit és azok továbbélését, társadalmi újratermelődését, harmadrészt az újraindulás kapcsán jelentkező társadalmi elvárásokat. A társadalmi feladatok felvállalásánál a rendeknek csak többé-kevésbé sikerült a társadalmi igényeket és valós személyi, anyagi lehetőségeiket felmérni, úgy tűnik, hogy a feladatvállaláskor a jövőbeli remélt rekrutációt is számításba vették. A feladatok ellátásának legnagyobb akadálya, hogy a magas színvonalú munkához egyelőre sem a tárgyi, sem a személyi feltételek nem adóttak. Tapasztalatok szerint az egyházi kezelésbe visszakapott volt egyházi ingatlanok nagymérvű felújításra, korszerűsítésre szorulnak. A rendeknek azonban nincs anyagi lehetőségük sem az ingatlanok felújítására, sem a korszerű eszközök beszerzésére. Az államtól eleve olyan feladatokat vállalhattak/vállalhatnak át, melyek nem kifizetődők. A rendek külső feladatainak végzésében jobbra az idős rendtagok vesznek részt, mivel a fiatalok rendi életének első néhány éve a szerzetesi életre való felkészítésükre szolgál, alapvetően a rendházon belüli feladatokra és a tanulmányokra korlátozódik, ezért a külső feladatok ellátásába többnyire nem kapcsolódhatnak be. Ennek további kihatásai is vannak, nevezetesen a munka kapcsán a külvilággal érintkező idősebb szerzetesek – életkori sajátosságaikból is érthetően – ragaszkodnak azokhoz a gyakran félévszázaddal ezelőtti feltételekhez, melyekben hajdan otthonosan mozogtak, azaz nehezebben állnak át valami újra. A renden belül jelentkező nehézségekhez hasonlóan, a külvilággal való kommunikációt is megterhelik a generációs problémák. Mindez felveti annak kérdését, hogy a rendek jelenlegi állapotának és társadalmi jelenlétének van-e szerepe, és ha igen, mennyire játszik szerepet a valószínűleg egyházkép, az előítéletek tovább élésében, társadalmi újratermelődésében.

Irodalom

- [1] CASSIANUS, JOHANNES: *De institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remediis libri XII*. ELTE: Ókori Történeti Tanszék Budapest, 1980.
- [2] CSERHÁTI JÓZSEF–FÁBIÁN ÁRPÁD (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 1992.
- [3] DREWERMANN, EUGEN: *Klerikusok II. Ré*, Felsőörs, 1994.
- [4] ERDŐ PÉTER (szerk.): *Az egyházi törvénykönyv*. Szent István Társulat, Budapest, 1985.
- [5] GODDIJN, A. P. M.: *The sociology of religious orders and congregations*. Social Compass 1960. 5-6.p. 431-449.p. és Gazdaság és társadalom II. 284-291. old. KJK. 1992.

- [6] JÁNOS PÁL: *Vita Consecrata*. Szent István Társulat, Budapest, 1996.
- [7] LOHFINK, GERHARD: *Milyennek akarta Jézus a közösséget*. A keresztény hit társadalmi dimenziója. Egyházforum könyvei 4, Budapest-Luzern, 1990.
- [8] MOLNÁR ATTILA: *Vallás és politika napjainkban*. Protestáns szemle, 1992/4. 241-257.p.
- [9] MOLNÁR SÁNDORNÉ: *Halálfigyiglan életre ítélve*. Novadat, Budapest, 1991. moriyuki/weber/etext/rulrel. html
- [10] MORIYUKI-WEBER: *Monasticism and Rulership*. Sociology of Rulership and Religion
- [11] NEAL, MARIE AUGUSTA SND: *The relation between Religious Belief and Structural Change in Religious Orders*. Some evidence Review of religious Research Vol.12. No. 3. 153-165.p.
- [12] NIGG, WALTER: *A szerzetesek titkai*. Szent István Társulat, 1984.
- [13] PÉTERY JÓZSEF: *Papi és szerzetesi hivatás*. OMC Bécs, 1992.
- [14] PIGNA, ARNALDO OCD: *A megszentelt élet*. Szent Gellért, Szeged, 1990.
- [15] PUSKELY MÁRIA SSND: *Szerzetesek*. Zrinyi, Budapest, 1990.
- [16] RÉVAY EDIT: *A szerzetesség szociológiája* (kézirat)
- [17] RÓBERT PÉTER: *Politika és vallás a közvélemény tükrében*. Politikatudományi Szemle 1994/1. 107-144.p.
- [18] TOMKA FERENC: *Intézmény és karizma az egyházban*. OLI-KATTA, Budapest 1991.
- [19] TOMKA MIKLÓS: *Hit és társadalmi elkötelezettség. Az átmenet kérdőjelei*. Keresztények és demokrácia. Katolikus Szemle, Róma, 1992. 39-55.p.
- [20] TOMKA MIKLÓS: *Vallás és politikai szerkezet: 1990. évi változások*. Magyarország politikai évkönyve, 1991. 251-255.p.
- [21] TÖRÖK PÉTER: *Az újjáinduló szerzetesrendek helyzete Magyarországon*. UKI – Sajtótájékoztató Ungarishes Kirchensoziologishes Institut – Bécs, 1992. július
- [22] TÖRÖK PÉTER: *Elhívva... A magyarországi szerzetesnövendékek helyzete 1992-ben*. Új Ember Évkönyv, Budapest, 1994.
- [23] VANYÓ LÁSZLÓ: „*Legyetek tökéletesek...*”. Szent István Társulat, é.n.
- [24] WEBER, MAX: *A politika mint hivatás*. Medvetánc füzetek, 1989.
- [25] WEBER, MAX: *A vallási szeretet akozmizmusa és a politika erőszakos volta, a kereszténység változó álláspontja az állammal kapcsolatban*.
- [26] ZARNECZKI, G: *Kolostorok, szerzetesek, barátok*. Corvina, Budapest, 1986.